

UDK 272/273-732.3-43Franciscus, papa
Primljeno: 7. 6. 2016.
Prihvaćeno: 11. 7. 2016.
Izvorni znanstveni rad

OZRAČJE SINODALNOSTI I SUPSIDIJARNOSTI U KATOLIČKOJ CRKVI

Stjepan BALOBAN

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

Sažetak

Od početka svojeg pontifikata papa Franjo stavlja poseban naglasak na *sinodalnost* u crkvenom životu koja, prema njemu, omogućava aktiviranje svih članova Crkve u traženju rješenja za krucijalne probleme s kojima se u novije vrijeme susreće službena Crkva. Međutim, o tome što znači sinodalnost, kako je teološki protumačiti i, još više, kako je konkretno primijeniti na cjelokupni život Crkve, papa Franjo dosad nije temeljitije govorio. Sinodalnost tako postaje veoma važan pojam s kojim se suvremena teologija mora više pozabaviti kako bi se izbjegla površna, a velikim dijelom i kriva tumačenja i razumijevanja ne samo učenja pape Franje nego i promjena u Crkvi koje se događaju bili mi toga svjesni ili ne!

Autor u radu pod naslovom *Ozračje sinodalnosti i supsidijarnosti u Katoličkoj crkvi* stavlja naglasak na stvaranje ozračja za mogućnost primjene sinodalnosti i supsidijarnosti u djelovanju Crkve. Problem s kojim se ovdje susrećemo jest činjenica da su oba ključna pojma, i *sinodalnost* i *supsidijarnost* prilično, ili gotovo nepoznati ne samo hrvatskoj civilnoj javnosti nego i hrvatskoj crkvenoj javnosti. To nije samo specifičnost hrvatske Crkve!

Stoga se u ovom radu u prvom dijelu pod naslovom *Ozračje sinodalnosti u pontifikatu pape Franje* ukazuje na određene čimbenike koji u pontifikatu pape Franje pridonose stvaranju ozračja sinodalnosti i postavlja pitanje: Kako sinodalnost, odnosno sinodalni proces, učiniti mogućim ili bolje rečeno kako mijenjati dosadašnji mentalni sklop vjernika i crkvenih službenika? Može li u tome pomoći supsidijarnost, odnosno ozračje supsidijarnosti?

Drugi dio rada pod naslovom *Ozračje supsidijarnosti u crkvenom životu* tematizira u Crkvi i teologiji još uvijek neriješeno pitanje mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu. U odnosu na hrvatsku teologiju, autor se zauzima za nastavak teo-

loške rasprave o tome pitanju kao i za teološku raspravu o problemima i teškoćama primjene sinodalnosti i supsidijarnosti u crkvenom životu.

Ključne riječi: sinodalnost, načelo supsidijarnosti, pontifikat pape Franje, sinodalni princip, sinodalni hod, supsidijarnost u crkvenom životu.

Uvod

Polazimo od činjenice da u životu jedne zajednice, društvene ili vjerske, postoje određeni trenutci u kojima nije moguće 'ostati na mjestu', 'zatvarati oči pred onim što se oko nas događa', već je potrebno učiniti određene promjene. Svaka zajednica ima svoj povijesni razvoj, dobar ili loš, pozitivan ili negativan, uspješan ili neuspješan...

Tako je i s vjerskim zajednicama, s Crkvama pa tako i s Katoličkom crkvom. Tek nakon što se nešto dogodilo i promijenilo možemo s većom sigurnošću procijeniti je li to bilo pozitivno i korisno za zajednicu kao takvu ili ne. To su povijesne činjenice koje su očite i iz njih bi bilo dobro uvijek iznova učiti.

Povijest nas uči da je razvoj kao takav nužan, a da su za razvoj i rast određene zajednice, pa tako i crkvene zajednice i same Crkve, potrebne promjene. Kako i kada se događaju promjene? Tko je odgovoran za promjene, odnosno čija je zadaća, primjerice u Katoličkoj crkvi, angažirati se oko potrebnih promjena? Je li to zadaća isključivo vodstva Crkve, odnosno biskupa i pape, ili u traženju rješenja za probleme i pitanja s kojima se susreće cijela zajednica trebaju sudjelovati i drugi članovi Crkve *kako* oni koji imaju određene službe i zaduženja u Crkvi *tako* i vjernici laici, već prema svojem položaju i statusu i prema tome koliko su upoznati s pojedinim pitanjima i problemima?

Posebno aktualno je, pak, pitanje: Koja je uloga teologa kao stručnjaka u razvoju određene vjerske zajednice ili Crkve, u razvoju koji se može dogoditi – s njima ili bez njih?

I tako dolazimo do aktualnog trenutka u Katoličkoj crkvi u kojem su se izborom pape Franje za rimskoga biskupa (13. ožujka 2013.) počele događati određene promjene koje, s jedne strane, *otvaraju prostore nade* a, s druge strane, rađaju se određena pitanja i svojevrsna zabrinutost u odnosu na identitet Crkve i uopće njezino poslanje u ovom svijetu.

Što činiti u takvoj situaciji? Ostati »zabarikadiran« u dosadašnjem uvjerenju da je sve u redu kao i u mentalitetu da će promjene ugroziti vjeru, vjerski život i poslanje Crkve u ovom povijesnom trenutku!? Ili, u strahu da ćemo

se kao vjernici izgubiti pred naletom onoga negativnog i za čovjeka i obitelj razarajućeg u suvremenom svijetu, nostalgично se vraćati u prošlost, ne samo po »vanjštini« (odijevanju, ceremonijama...) nego i po argumentima!? Alternativa tome jest aktualizirati evanđelje u njegovoj uvijek inspirativnoj izvornosti i primijeniti ga na sadašnji trenutak života Crkve i vjernika. Postoje samo te dvije mogućnosti, *treće nema*.

Ako se opredijelimo za drugu mogućnost, to jest za traženje »novih putova evangelizacije«, postavlja se ključno pitanje: Kako, na koji način i s kojim ljudima činiti promjene? *Tražiti rješenja* za teška i komplicirana teološka i crkvena pitanja u užem krugu »odabranih« ili na osobit način angažirati cijelu vjersku zajednicu kako bi se čula različita mišljenja? Pred takvim pitanjima našao se životom i crkvenim službama iskusni, a mudročću obdareni papa Ivan XXIII., koji je na početku svojeg pontifikata, samo tri mjeseca nakon izbora za rimskoga biskupa, 25. siječnja 1959. godine, sazvaio ekumenski koncil kako bi se na Koncilu moglo dobiti što bolji i cjelovitiji uvid u ono što se stvarno događa u Katoličkoj crkvi.

Što bi se dogodilo s Katoličkom crkvom da sveti Ivan XXIII. nije – istina – na veliko iznenađenje svojih najbližih suradnika i osobito Rimske kurije, sazvaio Drugi vatikanski koncil,¹ i da nije sve do svoje smrti (3. lipnja 1963.) *inzistirao na ozračju* u kojem se moglo raspravljati i polemizirati, sučeljavati suprotna mišljenja² i u svemu tome na kraju određenoga koncilskog procesa donijeti koncilске dokumente koji su odredili povijest Katoličke crkve u posljednjih pola stoljeća.

Upravo u *takvom ozračju*, koje je inicirao i poticao papa Ivan XXIII., mogli su na Koncilu dati svoj doprinos također oni teolozi koji su do tada »bili u drugom planu« i koji su, poput Karla Rahnera, svoje pisane tekstove »držali u ladicama« ili, poput Yvesa Congara, u svojoj redovničkoj zajednici bili »na neki način kažnjeni«.³

¹ Usp. Stjepan BALOBAN, Današnji znakovi vremena i poslanje Crkve, u: *Diacovensia – Teološki prilozi*, 21 (2013.) 1, 51–55.

² Oni koji su imali prigodu proučavati pripremu i tijek odvijanja Drugoga vatikanskog koncila od samih početaka, mogli su uočiti da je za razliku od Rimske kurije, koja je inzistirala na dotadašnjem, papa Ivan XXIII. stvarao ozračje u kojem su različiti glasovi u Crkvi mogli doći do izražaja, primjerice imenovanjem koncilskih perita, koji su onda utjecali na promjene. Tako je, među ostalima, bio imenovan i Bernhard Häring.

³ Poznata je sudbina Yvesa Congara. Usp. Jean PUYO – Yves CONGAR, *Život za istinu*, Zagreb, 1979., 94–117.

Tako dolazimo do pojma *ozračja*⁴ i do dvaju, prema mojem mišljenju, iznimno važnih pojmova u odnosu na obnovu Crkve kojoj teži papa Franjo, a to su *sinodalnost* i *supsidijarnost*. Stoga i naslov ovoga rada glasi: *Ozračje sinodalnosti i supsidijarnosti u Katoličkoj crkvi!* U ovom je radu naglasak na stvaranju ozračja za mogućnost primjene sinodalnosti i supsidijarnosti u djelovanju Crkve, a ne ponajprije na temeljitoj obradi pojmova sinodalnosti i supsidijarnosti.

Problem s kojim se ovdje susrećemo jest činjenica da su oba ključna pojma, i *sinodalnost* i *supsidijarnost*, »prilično« ili »gotovo« nepoznati ne samo hrvatskoj civilnoj javnosti nego i hrvatskoj crkvenoj javnosti, i to ne samo »običnim« vjernicima katolicima nego velikim dijelom također službenicima Crkve, a možda i teolozima. To nije specifičnost samo hrvatske Crkve i teologije nego i općenito Crkve i teologije jer se o važnosti i mogućnostima *sinodalnosti* u Katoličkoj crkvi počelo više raspravljati u pontifikatu pape Franje, a *supsidijarnost* je u crkveno-teološkom govoru još uvijek pojam koji nije pronašao svoje odgovarajuće mjesto u Crkvi, odnosno u crkvenom životu.⁵

Stoga se u ovom radu, u prvom dijelu, ukazuje na određene čimbenike koji u pontifikatu pape Franje pridonose stvaranju ozračja sinodalnosti, a u drugom dijelu o važnosti supsidijarnosti, odnosno ozračja supsidijarnosti u crkvenom životu bez kojega je teško prakticirati sinodalnost u konkretnome crkvenom životu.

1. Ozračje sinodalnosti u pontifikatu pape Franje

Činjenica jest da papa Franjo od početka svojeg pontifikata poseban naglasak »stavlja na *sinodalnost* u crkvenom životu koja, prema njemu, omogućava aktiviranje svih članova Crkve u traženju rješenja za krucijalne probleme s kojima se u novije vrijeme susreće službena Crkva«⁶. Međutim, o tome što znači sinodalnost, kako je teološki protumačiti i, još više, kako je konkretno primijeniti na cjelokupan život Crkve papa Franjo dosad nije temeljitije govorio.

Sinodalnost tako postaje veoma važan pojam s kojim se suvremena teologija mora više pozabaviti kako bi se izbjegla površna, a velikim dijelom i kriva tumačenja i razumijevanja ne samo učenja pape Franje nego i promje-

⁴ U *Rječniku hrvatskoga jezika* pojam *ozračje* između ostaloga se tumači kao »ukupnost okolnosti u nekom krugu društva ili u društvu«, Vladimir ANIĆ, *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb, 2003., 980.

⁵ Usp. Stjepan BALOBAN, *Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu*, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 147–163.

⁶ Stjepan BALOBAN, *Sinodalnost na Trećoj izvanrednoj sinodi biskupa* (Rim, 5. – 19. listopada 2014.), u: *Bogoslovska smotra*, 84 (2014.) 4, 714.

na u Crkvi koje se događaju bili mi toga svjesni ili ne! U konkretnom slučaju uloga teologa jest teološki protumačiti sinodalnost u Crkvi kako bi na temelju teoloških uvida biskupi zajedno s papom mogli u svojoj učiteljskoj službi lakše primjenjivati sinodalnost.

Stoga je razumljivo da je Međunarodna teološka komisija u petogodišnjem razdoblju (2014. – 2019.) među prioritete svojeg rada stavila temu *sinodalnosti* uz teme: vjera i sakramenti te sloboda vjerovanja. Također je razumljivo da je Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, kao najstarija i najčasnija crkvena znanstvena ustanova u Hrvatskoj, svoj središnji znanstveni dan u akademskoj godini (2014./2015.) – *Dies theologicus* – posvetio tematici sinodalnosti u Crkvi.

Papa Franjo *stvara ozračje* kako bi se u Katoličkoj crkvi moglo argumentirano, bez straha i unaprijed stvorenih predrasuda i osuda, crkveno-teološkim rječnikom raspravljati o *značenju sinodalnosti* za sadašnji i budući razvoj Katoličke crkve.

Slično je prije i za vrijeme Koncila radio papa Ivan XXIII., koji je omogućio *koncilsko ozračje* i tako učinio ono što je kao papa tada najviše mogao, to jest otvorio prostor brojnim crkveno-teološkim inicijativama na Drugome vatikanskom koncilu i u poslijekoncilskom vremenu. Time je sveti Ivan XXIII. pokrenuo ono što su, u to vrijeme toliki u Crkvi očekivali, štoviše tražili. Burno poslijekoncilsko vrijeme, sa svim onim pozitivnim ali i brojnim negativnostima, kako u crkvenom životu tako i u teologiji, otvorilo je brojna pitanja s kojima se Crkva treba trajno suočavati i u duhu evanđelja tražiti nova rješenja. Kako ih rješavati? Koju ulogu u tome imaju sinode biskupa kao i biskupske konferencije?

Važno je ovdje naglasiti da je još za vrijeme održavanja Drugoga vatikanskoga koncila (15. studenoga 1965.) papa Pavao VI. osnovao sinodu biskupa kao »trajni savjet biskupa« i tako udovoljio želji koncilskih otaca da se preko biskupskih sinoda nastavi »razvijati duh Drugoga vatikanskoga koncila«. ⁷ Do 2014. godine održano je *trinaest* općih redovitih sinoda, *tri* izvanredne sinode i *deset* specijalnih sinoda biskupa, ukupno dvadeset i šest biskupskih sinoda. ⁸

U kojoj mjeri su te sinode biskupa nastavile razvijati »duh Drugoga vatikanskoga koncila« i je li došlo vrijeme da se preispita način njihova rada i,

⁷ PAOLO VI, Lettera apostolica Motu proprio *Apostolica sollicitudo*. Istituzione del Sinodo dei vescovi per la Chiesa universale (15. IX. 1965.), u: http://w2.vatican.va/content/paul-vi/it/motu_proprio/documents/hf_p-vi_motu-proprio_19650915_apostolica-sollicitudo.html (5. VI. 2016.).

⁸ Usp. Stjepan BALOBAN, Sinodalnost na Trećoj izvanrednoj sinodi biskupa, 716.

osobito mogućnost većeg sudjelovanja svih članova Crkve u odnosu na pitanja i probleme koji se na sinodama biskupa obrađuju? To je pitanje koje se kao logično postavlja u *ozračju sinodalnosti*, koje od početka svojega pontifikata stvara papa Bergoglio.

Kardinal Walter Kasper, poznati teolog koji je puno godina proveo u crkvenim službama u Vatikanu i dobar poznavatelj nauka i djelovanja pape Franje, ukazuje u tom kontekstu na važnost, odnosno obnovu *sinodalnog principa* koji je od početka prisutan u Crkvi. Riječ »'sinoda' sastavljena je od dviju grčkih riječi *syn* (jedni s drugima, zajedno) i *hodós* (put). Sinodalnost u općenitom smislu znači zajedničko biti na putu čitava Božjeg naroda u zajedništvu s apostolskom službom.«⁹ To je bilo vidljivo već na samim počecima Crkve na takozvanom Apostolskom saboru u Jeruzalemu,¹⁰ koji je rješavao pitanje prijelaza izvorne judeo-kršćanske Crkve u širu svjetsku Crkvu Židova i pogana. To je pitanje, drži kardinal Kasper, imalo »temeljno značenje za čitav daljnji razvoj. O tom su najprije postojali sporovi; kontroverzne rasprave od samoga početka pripadaju Crkvi, jednako kao i put nalaženja sinodalnoga konsenzusa. Tada je to pitanje jednodušno riješeno u Duhu Svetom, zajedno s cijelom zajednicom, na skupštini apostola i starješina, kojom je predsjedao Petar.«¹¹ Crkva je kasnije postupala slično, na saborima i sinodama, a u teškim pitanjima tražila i nalazila »zajednički odgovor. To se događalo na razini opće Crkve i mjesnih Crkava. U biti, sinodalni je princip pao u zaborav tek u 19. i 20. stoljeću, jednostranim isticanjem rimskoga primata. Naukom o kolegijalnosti biskupske službe, naglašavanjem biskupskih konferencija i ustanovljavanjem pastoralnih vijeća, Drugi je vatikanski sabor naznačio novi početak koji treba dalje razvijati«¹², drži Walter Kasper.

Činjenica jest da papa Franjo želi dati *veće značenje* biskupskoj sinodi, stoga je imenovao novoga tajnika sinode i njemu, sada kao kardinalu Baldisseriju, 1. travnja 2014. godine napisao: »Mogu se i moraju se tražiti dublji i autentičniji oblici obnašanja sinodalne kolegijalnosti kako bi se moglo bolje ostvariti crkveno zajedništvo i promicati neiscrpno poslanje Crkve.«¹³

⁹ Walter KASPER, *Papa Franjo – revolucija nježnosti i ljubavi. Teološki korijeni i pastoralne perspektive*, Zagreb, 2015., 77.

¹⁰ Riječ je bila o tome trebaju li se pogani obrezati da bi mogli biti kršteni; usp. Dj 15.

¹¹ Walter KASPER, *Papa Franjo – revolucija nježnosti i ljubavi. Teološki korijeni i pastoralne perspektive*, 77–78.

¹² *Isto*, 78.

¹³ Lettera del Santo Padre Francesco al segretario generale del Sinodo dei vescovi, em. mo. card. Lorenzo Baldisseri, in occasione dell'elevazione alla dignità episcopale del sotto-segretario, rev.do mons. Fabio Fabene (1. IV. 2014.), u: https://w2.vatican.va/content/francesco/it/letters/2014/documents/papa-francesco_20140 (5. VI. 2016.).

Kako papa Franjo *stvara ozračje* sinodalnosti? Kao primjer navodim inzistiranje pape Bergoglia na sinodalnosti na Trećoj izvanrednoj općoj sinodi biskupa (Rim, 5. – 19. listopada 2014.). U kratkom »Govoru na otvaranju« sinode papa Franjo je pozvao sinodske oce da »slobodno govore i ponizno slušaju«. To su dvije smjernice kojima se može ostvariti »sinodalnost – zajednički hod« na koji je Papa pozvao riječima: »Draga braćo, surađujemo svi, da se jasno potvrdi dinamika sinodalnosti.«¹⁴ Više puta i s više poruka papa Franjo je tijekom Treće izvanredne opće sinode biskupa jasno ukazivao na važnost *ozračja sinodalnosti* u ovom povijesnom trenutku razvoja Katoličke crkve.

Prema želji pape Franje objavljen je dokument *Relatio post disceptationem (Izlaganje nakon rasprave)* nakon kojega se razvila zanimljiva rasprava. Isto tako, sa završnim dokumentom *Relatio Synodi – Završno izvoješće*, koji sadrži šezdeset dvije točke, Papa je tražio da se objavi i ishod glasovanja, to jest koja je točka dobila koliko glasova, kako bi se vidjelo koje su točke dobile potrebnu dvotrećinsku većinu, a koje to nisu.¹⁵

U Završnom govoru na kraju Sinode papa Bergoglio je iznova, otvoreno i na svoj prepoznatljiv način, najprije naglasio da se na Sinodi osjetio duh kolegijalnosti i sinodalnosti i moglo se doživjeti iskustvo Sinode, to jest »zajednički hod«. Iz toga završnog govora ostat će upamćena analiza određenih stilova i načina života crkvenih službenika, odnosno određene napasti s kojima se su sreću suvremeni crkveni službenici, poput »neprijateljske krutosti« tradicionalista i intelektualista, »destruktivnog bonizma« progresista i liberalaca, napast da se »zanemari stvaranost« minucioznim i bizantskim stilom govora. Sve to je velika zapreka »zajedničkom hodu«.¹⁶

Nakon završetka Sinode na općoj audijenciji, u srijedu 10. prosinca 2014. godine, papa Franjo je još jednom prokomentirao rad Treće izvanredne opće sinode biskupa u Rimu i pozvao cijelu Crkvu na *sinodalni hod* kako bi se moglo dobro pripremiti XIV. redovitu opću sinoda biskupa pod nazivom »Po-

¹⁴ Saluto del Santo Padre Francesco ai padri sinodali durante la I Congregazione generale della III Assemblea generale straordinaria del Sinodo dei vescovi (6. X. 2014.), u: https://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141006_padri-sinodali.html (5. VI. 2016.).

¹⁵ Usp. *Synod14 – »Relatio Synodi«* della III Assemblea generale straordinaria del Sinodo dei Vescovi: »Le sfide pastorali sulla famiglia nel contesto dell'evangelizzazione« (5–19 ottobre 2014) (18. X. 2014.), u: <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2014/10/18/0770/0304> (5. VI. 2016.).

¹⁶ Usp. Discorso del Santo Padre Francesco per la conclusione della III Assemblea generale straordinaria del Sinodo dei vescovi (18. X. 2014.), u: https://w2.vatican.va/content/francesco/it/speeches/2014/october/documents/papa-francesco_20141018_conclusione-sinodo-dei-vescovi.html (5. VI. 2016.).

ziv i poslanje obitelji u Crkvi i u suvremenom svijetu« od 14. do 25. listopada 2015. godine.¹⁷

Nakon te izvanredne sinode biskupa uslijedila je *sinodalna priprava* za XIV. redovitu opću sinodu biskupa i to tako da je »Završno izvješće, *Relatio Synodi*, upotpunjeno pitanjima (46 pitanja). Tajništvo Sinode 9. prosinca 2014. godine uputilo biskupskim konferencijama kao službeni dokument *Lineamenta*, o kojem se treba raspravljati na svim razinama u Crkvi (spominju se akademske institucije, društva i udruženja vjernika laika kao i druge crkvene institucije) a odgovori trebaju prispjeti do 15. travnja 2015. godine kako bi se moglo pripremiti *Instrumentum laboris* za sljedeću redovitu opću sinodu biskupa.«¹⁸

Svim tim i drugim sličnim potezima, koji mnoge i iznenađuju, papa Franjo stvara »ozračje sinodalnosti« u Katoličkoj crkvi.

Kako na takvu, treba reći, poprilično novu situaciju u Crkvi reaguju biskupske konferencije i pojedini biskupi, svećenici i teolozi, redovnici i redovnice; kako reaguju teolozi?

Koliko se, na koji način, i je li se uopće u pojedinim mjesnim Crkvama na različitim razinama raspravljalo o *Lineamenta* za XIV. redovitu sinodu biskupa u Rimu? Koliko je meni poznato na akademskoj razini nismo se susretali s tom tematikom. Možda je bilo riječi u nekom »užem krugu teologa«, a možda i nije!¹⁹

Kardinal Walter Kasper pojašnjava nakanu pape Franje u odnosu na sinodalnost. Prema njemu papa Bergoglio je sazivanjem Treće izvanredne opće sinode biskupa želio u prvom redu naglasiti *sinodalni proces*, koji je veoma važan za život Crkve: »Započeo je anketom; treba je pratiti molitva na obiteljskim hodočasničkim mjestima, kasnije i kongres o obitelji. Izvanredna je biskupska sinoda u jesen 2014. godine trebala samo razjasniti *status quaestionis*, dakle prikupiti pitanja. Nakon toga, u vremenu od godine dana, pitanja treba raspraviti u mjesnim Crkvama i na biskupskim konferencijama. Tek nakon toga redovita sinoda u jesen 2015. godine treba sažeto raspravljati i zajedno s Papom donijeti odluke.«²⁰

¹⁷ Usp. FRANCESCO, Udienza generale, L'Assemblea straordinaria del Sinodo dei vescovi sulla famiglia (10. XII. 2016.), u: https://w2.vatican.va/content/francesco/it/audiences/2014/documents/papa-francesco_20 (5. VI. 2016.).

¹⁸ Usp. Stjepan BALOBAN, Sinodalnost na Trećoj izvanrednoj sinodi biskupa, 718–719.

¹⁹ Tematika ovoga rada ne obuhvaća XIV. redovitu opću sinodu biskupa, koja je u među-vremenu održana.

²⁰ Walter KASPER, *Papa Franjo – revolucija nježnosti i ljubavi. Teološki korijeni i pastoralne perspektive*, 79.

Opći je dojam, koji može i varati, da to »ozračje sinodalnosti« koje potiče papa Franjo nije na odgovarajući način preneseno na niže razine u Crkvi. Ako nije, zašto nije?

To je legitimno pitanje s kojim se također trebaju pozabaviti teolozi, pa i hrvatski teolozi. Ipak, ostaje temeljno pitanje: Kako sinodalnost, odnosno sinodalni proces učiniti mogućim ili bolje rečeno kako mijenjati dosadašnji mentalni sklop vjernika i crkvenih službenika? Može li u tome pomoći supsidijarnost, odnosno ozračje supsidijarnosti?

2. Ozračje supsidijarnosti u crkvenom životu

Poznato je, i o tome nema prijepora, da je načelo supsidijarnosti prihvaćeno i primjenjivo u društveno-političkom životu. U posljednjih tridesetak godina tema supsidijarnosti povezuje se uz odnose među državama Europske unije. Možemo reći da je načelo supsidijarnosti pronašlo svoje legitimno mjesto unutar javnog i društvenog prostora. Bez obzira što se konkretno pod tim pojmom mislilo, supsidijarnost unutar europskog društva postaje nezaobilaznom temom, i vjerojatno će u budućnosti biti još i više.

Poznato je također da je pojam supsidijarnosti u socijalni nauk Crkve, a preko njega u društveni život, uveo papa Pio XI. 1931. godine u socijalnoj enciklici *Quadragesimo anno* i to u onom dijelu u kojem govori o *obnovi društvenog poretka*,²¹ želeći tako ponuditi crkveni doprinos u ustrojstvu društva u godinama nadiranja totalitarnih sustava: komunizma, fašizma i nacionalsocijalizma. *Načelo supsidijarnosti* temelji se na sljedećim riječima: »Ostaje u socijalnoj filozofiji čvrsto i nepobitno ono načelo koje se ne može ni ukloniti ni promijeniti: kao što ne valja pojedincima oduzimati i predavati državi one poslove koje oni mogu obavljati na vlastitu odgovornost i vlastitom marljivošću, tako je nepravedno i vrlo škodljivo i za javni poredak opasno davati većemu i višem društvu one poslove koje mogu izvršavati manje i niže zajednice.«²² Načelo supsidijarnosti kao jedno od temeljnih načela socijalnog nauka Crkve pronašlo je svoje mjesto u raspravama oko ustroja suvremenog društva, ali ne bez teškoća i nesnalaženja. Tako će Reinhard Marx, danas poznati kardinal iz Münchena, a prije toga socijalni etičar iz Paderborna i predsjednik *Iustitia et pax* Njemačke biskupske konferencije, naglasiti da je početkom 90-ih godina XX. stoljeća sup-

²¹ Usp. PIO XI., *Quadragesimo anno*. Enciklika u povodu četrdesete obljetnice enciklike »*Rerum novarum*« (15. V. 1931.), u: Marijan VALKOVIC (ur.), *Socijalni dokumenti Crkve. Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., br. 80–81, 54–55.

²² *Isto*, br. 80, 54.

sidijarnost postala nezaobilazan pojam koji se različito tumači i razumije. Dok je to za jedne »ključni pojam«, »čarobna formula« i »luka spasa«, za druge je »pomodarska riječ«, »mit« ili »prazna formula«. Supsidijarnost se, s jedne strane pokazuje kao moderan princip ustrojstva društva, a s druge strane ne mogu se negirati teškoće primjene i stvaranja supsidijarnih struktura. Za Reinharda Marxa supsidijarnost se u takvoj društvenoj konstelaciji pokazuje kao odgovor na napetost između individualnosti i socijalnosti čovjeka u modernom društvu, a ima funkciju mosta između nižih i viših instancija.²³ Načelo supsidijarnosti temelji se na dostojanstvu ljudske osobe koja ima društvenu dimenziju.²⁴ Prema tome načelo supsidijarnosti temelji se »na osobi i različitosti osoba. Ta činjenica otkriva narav supsidijarnosti: prirodna usmjerenost prema drugome i međuovisnost jednih o drugima. Riječ je o vlastitosti ljudske naravi, nešto što joj pripada kao takvoj. To znači da je načelo supsidijarnosti nužna norma i pravilo za međuljudsko djelovanje bilo na horizontalnoj bilo na vertikalnoj razini, tj. između osoba (građana) i njihovih udruženja i između institucija različitog stupnja.«²⁵

U tematici koju obrađujemo nameću se istodobno dva pitanja: Može li se, i ako da, na koji način se može načelo supsidijarnosti primijeniti u crkvenom životu? I, drugo, može li ozračje supsidijarnosti utjecati na primjenu sinodalnosti u crkvenom životu? U enciklici *Quadragesimo anno* (15. svibnja 1931.) izričito se ne govori o tome da se načelo supsidijarnosti može primijeniti i na život u Katoličkoj crkvi. No, ima li podloge za raspravu o tome da to načelo vrijedi i za crkveni život?

Znakovito je da je na mogućnost primjene supsidijarnosti u crkvenom životu prvi upozorio papa Pio XII. 1946. godine (26. veljače) u *Govoru novoustoličenim kardinalima*, kada kaže da načelo supsidijarnosti »vrijedi i za život Crkve, bez da se nanosi šteta njezinoj hijerarhijskoj strukturi«²⁶. To je »ključni tekst učiteljstva« na temelju kojega se kasnije razvila rasprava o supsidijarnosti u cr-

²³ Usp. Reinhard MARX, Subsidiarität – Gestaltungsprinzip einer sich wandelnden Gesellschaft, u: Anton RAUSCHER (ur.), *Subsidiarität – Strukturprinzip in Staat und Gesellschaft*, Köln, 2000., 35–43.

²⁴ Riječ je o definiciji koju donosi Koncil: »Počelo, naime, subjekt i svrha svih društvenih ustanova jest i mora biti ljudska osoba, kao ona koja po samoj svojoj naravi u svemu ima potrebu za društvenim životom«, DRUGI VATIKANSKI KONCIL, *Gaudium et spes. Pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu* (8. XII. 1965.), u: *Dokumenti*, Zagreb, 2008, br. 25, 687.

²⁵ Josip JELENIĆ, Ostvarivanje načela supsidijarnosti – trajni izazov i za građane i za institucije, u: *Obnovljeni život*, 60 (2005.) 3, 331.

²⁶ PIO XII., Dal discorso ai nuovi cardinali sulla funzione della Chiesa per la ricostruzione della società (20. II. 1946.), u: Raimondo SPIAZZI (ur.), *I documenti sociali della Chiesa da Pio IX a Giovanni Paolo II* (vol. I: dal 1864–1965), Milano, 1988., br. 7, 550.

kvenom životu. Riječ je o veoma »kompliciranoj tematici« o kojoj se razmjerno malo pisalo i raspravljalo. Kratki pregled te rasprave može se naći na drugome mjestu,²⁷ a ovdje želim tek ukazati na dva relevantna autora, i to poznatoga socijalnog etičara i ujedno jednog od sastavljača *Quadragesimo anno* Oswalda von Nell-Breuninga²⁸ i Waltera Kaspera,²⁹ dogmatičara koji o toj tematici raspravlja ponajprije pod ekleziološkim vidom.

Nakon što se o primjenjivosti načela supsidijarnosti u crkvenom životu raspravljalo na *Prvoj izvanrednoj općoj sinodi biskupa*, Rim, 1969., o toj tematici se još više raspravljalo na *Drugo izvanrednoj općoj sinodi biskupa*, Rim, 1985.

Međutim, Sinoda nije došla do potrebne jasnoće oko primjene supsidijarnosti u crkvenom životu te je stoga preporučila daljnju teološku raspravu. U Završnom dokumentu Sinode među prijedlozima i poticajima se kaže: »Preporučuje se studij koji bi razmotrio da li se načelo supsidijarnosti što je na snazi u ljudskom društvu, može primijeniti u Crkvi i u kojem se stupnju i smislu može i treba provesti ta praksa.«³⁰ Prema tome, Sinoda nije riješila problem, a nakon toga su uslijedile rasprave teologa kako zagovornika primjene supsidijarnosti u crkvenom životu (Oswald von Nell-Breuning i Walter Kasper) tako i osporavatelja (primjerice Jean Beyer i dr.). Važno je također naglasiti da nakon Druge izvanredne opće sinode biskupa (1985.) socijalni dokumenti Crkve ukazuju na važnost i značenje supsidijarnosti ali *samo u odnosu* na društveni život. Mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu *jednostavno se ne spominju*. Čak ni *Kompendij socijalnog nauka Crkve* (2004.), koji govori o načelu supsidijarnosti ne stavlja supsidijarnost u kontekst crkvenoga života.³¹

Iz toga se može zaključiti da je, što se službenog crkvenog učiteljstva tiče, tema o mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu *još uvijek tema za raspravu* kako se to, uostalom i naglasilo na Sinodi biskupa 1985. godine.

²⁷ Usp. Stjepan BALOBAN, Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 147–163; Stjepan BALOBAN, Primjena supsidijarnosti u crkvenom životu vjernika laika u Hrvatskoj prema empirijskom istraživanju o supsidijarnosti, u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 839–874.

²⁸ Usp. Oswald von NELL-BREUNING, *Baugesetze der Gesellschaft. Gegenseitige Verantwortung – Hilfreicher Beistand*, Freiburg im Breisgau, 1968., 133–141; Oswald von NELL-BREUNING, Subsidiarität in der Kirche, u: *Stimmen der Zeit*, 204 (1986.) 3, 147–156.

²⁹ Walter KASPER, Zum Subsidiaritätsprinzip in der Kirche, u: *Communio. Internationale katholische Zeitschrift*, 18 (1989.) 2, 155–162; Walter KASPER, *Crkva Isusa Krista. Ekleziološki spisi*, Zagreb, 2013., 323–338.

³⁰ DRUGA IZVANREDNA BISKUPSKA SINODA, *Završni dokumenti*, Zagreb, 1986., br. 8, 27.

³¹ Usp. PAPINSKO VIJEĆE »IUSTITIA ET PAX«, *Kompendij socijalnog nauka Crkve*, Zagreb, 2005., br. 185–188, 141–144.

U tom kontekstu je zanimljiv novi pokušaj kardinala Waltera Kaspera, koji u svojoj knjizi *Die Kirche Jesu Christi. Schriften zu Ekklesiologie I*³² iznova tematizira mogućnost primjene supsidijarnosti u crkvenom životu, stavljajući je u kontekst ekleziologije zajedništva (*communio*), u kontekst jedinstva i raznolikosti u Crkvi, naglašavajući da je ponajprije »riječ o ispravnom odnosu jedinstva i legitimne raznolikosti u Crkvi, riječ je o određenju biti Crkve. U pozadini se najzad nalazi pitanje o tome kakvo poštovanje dolikuje humanumu, točnije: uvijek jedinstvenoj i nezamjenjivoj ljudskoj osobi i njoj od Duha Svetoga danim karizmama u Crkvi.«³³ Za razliku od osporavatelja mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu s kojima argumentirano raspravlja,³⁴ Walter Kasper drži da se načelo supsidijarnosti može »primjenjivati uz potpuno očuvanje bitne strukture Crkve«, a odlučujuće je pitanje kako »valja odrediti odnos između otajstvenog i socijalnog karaktera Crkve«. Prema Kasperu »socijalni i otajstveni karakter Crkve valja vrlo dobro razlikovati, ali ih pritom ne razdvajati«³⁵.

Očito je da unutar crkveno-teoloških rasprava postoje teškoće o kojima treba voditi računa kada je riječ o mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu. To, međutim, ne priječi tražiti utemeljenost njezine primjene u crkvenom životu kako to čine Oswald von Nell-Breuning i Walter Kasper, ukazujući na određena područja primjene načela supsidijarnosti i u crkvenom životu. Prema njima načelo supsidijarnosti na osobit način vrijedi za vjernike laike i njihovo poslanje u svijetu i u Crkvi, jer ono omogućuje poštivanje dostojanstva slobode pojedinog kršćanina u Crkvi.³⁶

Primjena načela supsidijarnosti još uvijek traži svoje odgovarajuće mjesto kako u društvenom životu tako, još više, u crkvenom životu. Na jednom i drugom području postoje pitanja i dileme koje će u budućnosti, kako na teorijskoj tako i na praktičkoj razini trebati rješavati. Walter Kasper s pravom želi jasno naglasiti da se načelo supsidijarnosti nikako ne smije »zamijeniti s pospešivanjem demokratizacije i decentralizacije Crkve. Ta su dva pojma teološki tako problematična da ih je u ovoj raspravi najbolje ostaviti po strani.«³⁷

³² Usp. Walter KASPER, *Crkva Isusa Krista. Ekleziološki spisi*, Zagreb, 2013. Njemački original tiskan je 2008. godine.

³³ Walter KASPER, *Crkva Isusa Krista. Ekleziološki spisi*, 332–333.

³⁴ Usp. *Isto*, 324–328; 333–334.

³⁵ *Isto*, 336.

³⁶ O tome više vidi u članku: Stjepan BALOBAN, *Mogućnosti supsidijarnosti u crkvenom životu*, u: *Bogoslovska smotra*, 79 (2009.) 1, 157–160.

³⁷ Walter KASPER, *Zum Subsidiaritätsprinzip in der Kirche*, 160–161.

Mogli bismo zaključiti da *ozračje supsidijarnosti* odgovara kršćanskom shvaćanju dostojanstva ljudske osobe i potiče vlastitu odgovornost u odnosu na opće dobro. Osim toga ono povezuje u čovjeku ono ljudsko i dostojno čovjeka jer respektira slobodu u odnosu na čovjekovo djelovanje.

U Hrvatskoj se u odnosu na pojam supsidijarnosti susrećemo s još jednom teškoćom, a to je slabo poznavanje samoga pojma supsidijarnosti kao takvoga. To proizlazi iz empirijskoga istraživanja koje smo proveli u prosincu 2009. godine unutar Projekta »Supsidijarnosti u hrvatskom društvu«. ³⁸ Prema tom istraživanju iznimno mali broj hrvatskih građana je uopće čuo za riječ *supsidijarnost*: 15,6% hrvatskih građana je odgovorilo *da je čulo* za riječ *supsidijarnost*, a od tog uistinu malog broja njih *tek* 2,6% je odgovorilo da im je pojam *supsidijarnost* poznat iz crkvenoga govora. Više od crkvenoga govora pojam *supsidijarnosti* im je poznat iz stručnih rasprava sociologa, gospodarstvenika i pravnika (71%), hrvatskih medija (7%) te rasprava o EU (5,1%). ³⁹

Ako ljudi, katolici, najvećim dijelom nisu čuli za pojam *supsidijarnost*, kako će razumjeti značenje *supsidijarnosti za crkveni život*? Može se pretpostaviti da će se u budućnosti i u hrvatskoj društvenoj ali i u crkvenoj javnosti više raspravljati o *supsidijarnosti*, vodeći računa o pitanjima i problemima koji postoje u odnosu na njezinu primjenu kao i o brojnim pozitivnostima koje sa sobom nosi *supsidijarno ponašanje*.

Umjesto zaključka

Smatram da kako *ozračje supsidijarnosti* tako i *ozračje sinodalnosti* mogu biti od velike pomoći za razvoj crkvenog života, odnosno za implementiranje promjena koje je u svojem pontifikatu započeo papa Franjo. *Ozračje* može stvoriti pozitivnu atmosferu, koja je također važna.

Supsidijarnost stavlja u prvi plan dostojanstvo osobe, čovjeka pojedinca s njegovim sposobnostima i talentima. Mogli bismo reći da *supsidijarnost* kao načelo *ima ulogu mosta* između pojedinaca i više razine kao i između više i niže razine, vodeći uvijek računa o dostojanstvu čovjeka koji je slika Božja, o njego-

³⁸ Riječ je o projektu Katoličkoga bogoslovnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu pod nazivom »Supsidijarnost u hrvatskom društvu« (šifra: 203–1941533–0732, voditelj: prof. dr. sc. Stjepan Baloban), koje je od 2007. do 2013. financijski podupiralo Ministarstvo znanosti obrazovanja i športa RH, a unutar kojega je provedeno empirijsko istraživanje u Hrvatskoj (prosinc 2009.), koje je prvo istraživanje takve vrste. Rezultati su objavljeni u: *Bogoslovska smotra*, 81 (2011.) 4, 731–752.

³⁹ Usp. *Isto*, 749.

vim kompetencijama i, nadalje, njegovim kreativnim snagama koje želi ugraditi u život zajednice u kojoj živi i djeluje.

Supsidijarnost ne oduzima kompetencije višoj i višim razinama, dapače u trenutcima kada se niža razina i pojedinac ne snalaze, odnosno nisu u stanju vršiti svoju funkciju tada uskače viša instancija. Tako se stvara *ozračje povjerenja* u određenoj zajednici koje je bitno važno i za sinodalni proces.

Prema papi Franji, sinodalni proces pretpostavlja suradnju. Suradnja znači »slobodno govoriti« i »ponizno slušati« drukčije i drukčija mišljenja. Sinodalnost omogućuje aktiviranje svih članova Crkve, a supsidijarnost pretpostavlja određene supsidijarne mehanizme, posredna tijela, načine ponašanja i djelovanja koji mogu biti također od koristi u sinodalnom hodu. Bitno je dobro razlikovati supsidijarnost od sinodalnosti, ali i dobro razlikovati primjenu supsidijarnosti u društvenom životu i određene mogućnosti primjene supsidijarnosti u crkvenom životu, vodeći posebno računa u tome da crkveno-teološka rasprava o tome još uvijek traje.

Bilo bi dobro kada bi se i u Hrvatskoj u nju uključili teolozi različitih teoloških disciplina jer pitanje primjene supsidijarnosti u crkvenom životu nije samo pitanje teologa koji se bave socijalnim naukom Crkve, odnosno etičko-moralno-socijalnom tematikom.

Može se pretpostaviti da će se u budućnosti više raspravljati i o sinodalnosti i o supsidijarnosti. Uz različita opravdana kritička pitanja otvaraju se brojne mogućnosti aktivnijeg sudjelovanja kako svih službenika Crkve tako i vjernika laika u odnosu na razvoj crkvenog života u ovome povijesnom trenutku. To se posebno odnosi na sinodalnost jer je riječ o »zajedničkom hodu«, o crkvenom hodu koji pretpostavlja »procesni dijaloški stil u koji treba biti uključen čitav Božji narod. On nema ništa zajedničkoga s demokratskim ustrojem ili s plebiscitom; ne radi se o odlukama većine, nego o zajedničkom osluškivanju onoga što Duh govori zajednicama (Otk 2,7.11.17.29 i dr.). Osluškivanjem raznolikih glasova u Crkvi i razmjenom svjedočanstava vjere svih treba u Duhu Svetom doći do riječi jedan glas evanđelja.«⁴⁰

⁴⁰ Walter KASPER, *Papa Franjo – revolucija nježnosti i ljubavi. Teološki korijeni i pastoralne perspektive*, 79–80.

Summary

**THE ATMOSPHERE OF SINODALITY AND SUBSIDIARITY
IN THE CATHOLIC CHURCH**

Stjepan BALOBAN

Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb
Vlaška 38, p.p. 432, HR – 10 001 Zagreb
stjepan.baloban@zg.t-com.hr

From the beginning of his pontificate, Pope Francis has put a special emphasis on sinodality in the ecclesial life that, according to him, allows activation of all members of the Church in the search for solutions to crucial problems that the official Church is facing in the recent times. However, until now, Pope Francis has not spoken more thoroughly about the meaning of sinodality, its theological interpretation, and, even more importantly, how to apply it concretely on the whole life of the Church. Hence, sinodality is becoming a very important concept that demands more attention from contemporary theology in order to evade superficial and largely wrong interpretations and understandings not only of the teachings of Pope Francis, but also of changes that are happening in the Church, whether we are aware of them or not!

In this article entitled The Atmosphere of Sinodality and Subsidiarity in the Catholic Church the author lays emphasis on the creation of atmosphere for the possibility of applying sinodality and subsidiarity in Church activities. The problem one is facing here is the fact that both of these key terms, sinodality and subsidiarity are largely or entirely unknown not only to Croatian civil public, but also to Croatian ecclesial public. And this is not only a specificity of the Croatian Church!

Therefore, the first part of this article entitled The Atmosphere of Sinodality in the Pontificate of Pope Francis points out certain factors in the pontificate of Pope Francis that have contributed to the creation of atmosphere of synodality and poses the question: How can one make sinodality. i.e. synodal process, possible or, more precisely, how can one change previous mentality of believers and Church officials? Could subsidiarity or the atmosphere of subsidiary be of help in that?

The second part of the article entitled The Atmosphere of Subsidiarity in the Ecclesial Life discusses the issue of application of subsidiarity in the ecclesial life; an issue that has still not been settled in the Church and theology. Within the frame of Croatian theology, the author argues for the continuation of theological discussion on this issue, as well as for a further theological discussion on problems and difficulties related to application of sinodality and subsidiarity in the ecclesial life.

Keywords: *sinodality, principle of subsidiarity, pontificate of Pope Francis, synodal principle, synodal journey, subsidiarity in ecclesial life.*